

Liivin äännehistorian alalta.

1. Liivin loppu- ja sisäheiton iästä.

Käsitellessäni teoksessa Grundzüge der livischen Lautgeschichte liivin vokaalinkatojen kronologiaa olen (s. 99) huomauttanut, että esiintyvät vokaalinkadot ovat kaikille liivin murteille, myöskin Salatsin liiville, yhteisiä. Totta onkin, että sekä loppu- että sisäheitto tavataan samoin edellytyksin sekä Kuurinmaan liivissä että Liivinmaan Salatsin poiskuollessa murteessa. Mutta toinen asia on, perustuvatko nämä katoilmiöt yhteisaikana tapahtuneeseen kehitykseen vai ovatko ne peräisin vasta murteiden eroamisen jälkeiseltä ajalta. Kirjoittaessani äskenmainittua esitystä minulta oli jäänyt huomaamatta eräs Salatsin liivin äänneiseikka, joka on omiaan luomaan valoa tähän kysymykseen. Siitä lyhyesti seuraavassa.

Kuurinmaan liivissä on, kuten tunnettua, myöhäiskantasuomalaisen *i:n* edellä tapahtunut ääntenmuutos $s > š$ (resp. $š$), joka sitten äänne-
asemasta riippuen nykyisin esiintyy asussa $š$, $ž$ tai $ž$ (resp. $š$, $ž$, $ž$). Esi-
merkkejä:

<i>lāpš</i> 'lapsi',	<i>kⁱeūži</i> 'köysiä',
<i>okš</i> (< *oksi) 'karhu',	<i>ēžmi, ēžmi</i> (< *esimäinen) 'ensim-
<i>mikš</i> 'miksi',	<i>tāūž</i> 'täysi', mäinen',
<i>voļšš</i> : <i>voļšūB</i> 'etsiä : etsii',	<i>kūž</i> 'G',
<i>vāiški, vāški</i> 'vasikka',	<i>mēžž, mēžž</i> 'mesi',
<i>katūški</i> 'kattoja',	<i>t^uōžž, t^uōžž</i> 'tosi'.

Muutos on siis tapahtunut myöskin myöhemmin kadonneen *i:n* edellä.

Salatsin liivissä ei tätä ääntenmuutosta esiinny niissä tapauksissa, joissa *i* on kadonnut, mutta sensijaan kyllä säilyneen *i:n* edellä. Esi-
merkkejä:

i kadonnut:

laps 'Kind',	ūz 'neu',
miks pārast 'warum',	kuz 'Harn, Urin',
oks 'Bär',	tois 'wahr',
vaisk 'Kalb',	kūs 'sechs',
aisleks 'ging weg',	mēz, mez, mes 'Honig',
juks 'eins',	tāuz, tāus 'voll',
kaks 'zwei',	šius, žius 'Kohle',
uks 'Tür',	varz 'Stiel, Stengel',
vēz, vez 'Wasser',	kūns 'Nagel, Klaue',
kes, tes 'Hand',	kāns 'Deckel'.

i säilynyt:

Gr. ¹ s.	109 uši	part. pl. 'neu',	valikšid nom. pl. 'Herrscher',
»	109 naiši	» » 'Weib',	(valiks 'herrschen')
»	109 lapši	» » 'Kind',	korakšil (< * <i>korvaksilla</i>) 'neben
»	330 imiši	» » 'Mensch',	einander',
»	308, 333 vedikši	» » 'Vieh',	uomšil 'am Morgen',
	(nom. pl. vedikst)		salliši 'heimlich, geheim',
»	312 jänn rauši	'viele Leute',	ūtiši 'gleich, einerlei',
	(nom. sg. raus)		kuodiši 'gerade'.

Säilyneen *i*:n edellä tavattavaan edustukseen on verrattavissa *j*:n edellinen edustus, esim. **aža, aša** 'Sache, Ding; Gerät', **kožub** pr. sg. 3. 'freien, heiraten'.

Sjögrenin merkintä on Salatsin murteen sanoissa useissa suhteissa horjuvaa, mutta *s*:n ja *š*:n edustuksen suhteen ei esimerkkien lukuisuuden vuoksi kuitenkaan voi olla mitään epäilystä. Sellainen muoto kuin **jukš** (Gr. s. 298 ja Wb. s.v.) voi olla joko **jukšin** tyypistä tapahtunut vartalon yleistys tai sitten kirjoitusvirhe, joka Kuurinmaan liivin edustuksen huomioon ottaen on helposti voinut syntyä. Lauseessa **Tāma lekš jedis** (Gr. s. 299) 'er ging fort' on ilmeisesti kysymyksessä *j*:llä alkavan **jedis** sanan lausefoneettinen vaikutus. Varmana voidaan siis pitää, että Salatsin murteessa ääntenmuutos *s* > *š* on nuorempi kuin loppu- ja sisäheitto.

Tämä johtaa siihen, että liivin loppu- ja sisäheitto ovat tapahtuneet aikana, jolloin kielen eri murteet olivat jo huomattavasti differentioituneet. Kuurinmaan liivissä oli ääntenmuutos *s* > *š* tai sen esivaihe jo ennen loppu- ja sisäheittoa tapahtunut, Salatsin liivissä se tapahtui vasta vokaa-linkatojen jälkeen.

¹ SJÖGREN—WIEDEMANN Livische Grammatik.

Kun siis liivissä jo oli huomattavia murre-eroja loppu- ja sisäheiton tapahtuessa, on yhä ilmeisempää, ettei näitä vokaalinkatotapauksia voida pitää niin vanhoina, että voitaisiin puhua mistään virolais-liiviläisestä sisäheitosta (vrt. KETTUNEN NyK L s. 177). Se seikka, että *s:n* edustus Salatsin liivissä on sama, olipa *i* kadonnut pitkän tai lyhyen ensi tavun jäljestä, tukee edelleen myös sitä käsitystä, ettei liivissä ole syytä olettaa kahta varsinaista, toisistaan äänteellisten kriteerioiden avulla erotettavissa olevaa vokaalinkatoperiodia (vrt. KETTUNEN Livisches Wörterbuch s. XXVII, Posti Grundzüge der livischen Lautgeschichte ss. 95—99), lukuunottamatta loppuheittoa sanan avoimesta kolmannesta tavusta (*kārgiz* < **karkaisi*, *vōštāks* < **ostaksi*, *jālgaks* < **jalyaksi*), joka loppuheitto on niin vanha, ettei *s* > *š* muutosta Kuurinmaan liivissäkään ole sitä ennen suoritettu.

2. Eräs liivin imperatiivi.

Liivin *lädä*, liivL *lädä* 'lähteä, mennä' (s. *lähteä*, veps. *lähhta* jne.) verbillä on ensi silmäykseltä oudolta tuntuva imperatiivin yksikön ja monikon 2. persoona: *li*, liivL *le* 'mene', *ligid*, liivL *legid* 'menkää'. Näitä muotoja on KETTUNEN käsitellyt artikkelissa »Liivi *li* 'mine'» (Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXX, ss. 249—253) ja esittänyt sen selityksen että nämä imperatiivimuodot olisivat alkujaan aivan toisen verbiparadigman, nimittäin *lidä* verbin muotoja. *lidä* merkitsee 'tulla joksikin', ja sitä käytetään futuuria muodostettaessa. Kettunen olettaa, että tämä verbi, joka on samaa juurta kuin suomen *lie-nee*, olisi alunperin merkinnyt 'paikasta toiseen liikkumista, käymistä', josta myöhemmin olisi kehittynyt futuurinen ja potentiaalinen merkitys. Miten suureksi tällaisen selitysyhteyden todennäköisyysarvo on katsottava, jääköön tässä yhteydessä pohtimatta. Kettunen myöntää itsekin, että selitys ei ole »vastuvaidlematult kindel». Hän huomauttaakin myös siitä mahdollisuudesta, että *li* (*ligid*) olisi vain erikoisen äänneympäristön synnyttämä pikapuhemuoto *lädä* verbistä.

Näille liivin muodoille voidaan nähdäkseni kuitenkin antaa täysin tyydyttävä selitys turvautumatta sellaiseen parhaassakin tapauksessa epävarmaan selityskeinoon kuin poikkeuksellisten pikapuhemuotojen olettamiseen.

Yksikön 3. persoonan imperatiivimuoto on liivissä aivan säännöllinen konsonanttivartalosta johdettu *läk* ~ *läkkä* (< **läkkähen* > karj. *läkkäh*; vrt. Kal. *läkkäme*, veps. *lākkam* jne.): *las* *ta* *läkkä* 'menköön'. On ilmeistä, että liivin imperatiivin muutkin persoonat on kerran muodostettu konsonanttivartalosta. Jos otamme huomioon, että liivin monikon 2. persoonan

imperatiivin nykyinen loppu *-gid* edellyttää diftongillista imperatiivin tunnusta (ks. Posti Grundzüge der livischen Lautgeschichte, ss. 58—59); saamme oletettavaksi kantasuomalaiseksi imperatiivimuodoksi tässä persoonassa **läkkäidä*¹, josta myöhemmin **läkkiidä*. Kun *i:n* edellä tapahtui äänteenmuutos *ä > e*, tultiin edelleen asuun **lekkidä*. Tästä olisi suora äännelaillinen kehitys vienyt muotoon **lekti*, joka kuitenkin olisi loppunsa puolesta ollut kovin kaukana muista saman merkitystehtävän edustajista. On helposti ymmärrettävissä, että tähän muotoon saatettiin yleistää sama loppu, joka oli muissa monikon 2. persoonan imperatiiveissa. Näin tultiin muotoon *legid*, josta sekundäärisen vokaaliassimilaation tuloksena kehittyi itäliivin *ligid*. Yksikön muodot *le*, *li* saatiin, kun monikon imperatiivin loppu erotettiin. Täten selittyvät nuo oudot imperatiivimuodot vaivattomasti *lädä* verbistä itsestään.

Lauri Posti.

¹ Samanlaiseen diftongilliseen alkumuotoon palautuu varmaankin rudimenttina säilynyt viron imperatiivi *läki* 'lasst uns gehen'. Sivumennen sanoen ei olisi ehkä liian rohkeata olettaa, että tämän aikanaan varmaankin yleisesti käytetyn imperatiivimuodon pohjalta olisi muodostettu viron verbi *läkitama* 'schicken, senden', joka tavataan johdoltaan säännöllisen *lähetama* verbin rinnalla.